

Annak a kevés számú kolostornak lakói, melyek túléltek a nagy vihart – századunkban a két világháború közti időszakban – néger gyermekek kiváltásával és nevelésével s ezenfelül missziós tevékenységgel foglalkoztak.

A trinitáriusok szükséges, fontos kísérői voltak Európában a kard hőseinek, a keresztes lovagoknak csakúgy, mint később történelmünkben Bécs, Buda, Belgrád győztes hőseinek. Hazánkban mindig kedvező talajra talált a trinitárius szerzetesek tevékenysége.

Dr. Domonkos János

Felhasznált irodalom: Fallenbüchl Ferenc: A rabváltó trinitárius szerzetesek Magyarországon. Bp. 1940. 180 old.

Harsányi Bálint, Lenkey századának hazahozója

A Württemberg-huszárok hazaszökése Gácsországból

Lenkey százada. Petőfi verse óta csak így emlegetik a haza védelmére 1848-ban hazaszökött huszárszázadot. Arról viszont, aki hazavezette a huszárokat, Harsányi Bálint-ról, alig esik szó.

Harsányi Bálint Hajdúszoboszlón született hajdú szabad paraszti családból. Születésének időpontjában bizonytalanok vagyunk, mert az egyházi anyakönyvben elég sok a Harsányi családnevű és a Bálint keresztnévű. Figyelembe véve az akkori katonai szolgálati időt s azt, hogy kinek nincsenek leszármazottai, a legvalószínűbbnek az 1822. augusztus 15-én keresztelt látszik.¹ Harsányi Bálint életének megítéléséhez természetesen nem a születési dátuma a lényeges, hanem az országos jelentőségű tette, egész élete.

Valószínűleg utólag keletkeztek azok, a Harsányi Bálint névéhez fűződő szoboszlói hagyományok, melyek motívumai máshonnan is ismertek, és az egykori lovas hajdúk leszármazottainak legényvirtusai közé tartoztak: már fiatal korában kitűnő lovas volt, a tanyáról hazajövet egyszerűen átugratott a kapu felett, a piactéren a földre vetett süvegét nyeregben ülve vette fel.

Az 1848 előtti szokásos újoncállítás során került a Württemberg-huszárezredbe, ahova rendszeresen vittek fiúkat a hajdútelepülésekről. Harsányi Bálint is együtt szolgált szoboszlói, nádudvari, böszörményi és más Debrecen környéki fiúkkal. Kemény katona volt, s őrmester lett belőle.

A magyar márciusi forradalom és az azt követő események híre a századhoz is eljutott, s még jobban összetartottak. A Pesti Hírlap is eljutott hozzájuk. Lenkey „századja néhány tagját arra méltatta, hogy előtűk az újságokból az év nagy eseményeit olykor olvasgatta és magyarázgatta, mely élvezetben magam is, mint vele többször érintkezésben lévő altiszt, csaknem mindennap részesültem: a felolvasások után lövetés és -tisztítás alkalmával, amennyi csak emlékünkből megmaradt, közvitéz bajtársainkkal tudattuk az újságokat”.²

A galíciai körülmények is ösztönzőleg hatottak a huszárok elhatározására. A Lenkey-ügy 1848 áprilisában kezdődött – mint Nemeskürthy István írja. A magyar huszárok és a lengyel

¹ Hajdúszoboszlói ref. egyház Matricula II. 380

² Württemberg-huszárok hazaszökése 1848-ban. Egy Württemberg-huszártól. Honvéd, 1869. 232.

lakosság között bizonyos egyetértés alakult ki. Stanislau galíciai városban is lengyel megmozdulások, tüntetések voltak. Egy alkalommal a tüntetők az ellenük kivonult gyalogsággal szembeszálltak, s néhány ott lévő magyar huszár is a lengyelek mellé állt. Az összetűzésnek egy fiatal lengyel nemes áldozatául esett, és a család a huszárokat is meghívta a temetésre, melyen az egész század megjelent, sőt még koporsót is vittek a huszárok. Nem sokkal utána a kivonuló századot a lengyelek az utcán megélezték. Ezek után Alfred Paar ezredes Lenkey kapitányt kihallgatásra rendelte, és hatnapi fogsággal fenyegette. A huszároknak pedig ki kellett vonulniuk Stanislauból Mariampolba. Az altisztek – köztük Harsányi Bálint – többször közbenjártak Lenkey érdekében, de eredménytelenül.³

A döntő elhatározást egy levél váltotta ki. Hajdú Mihály hajdúböszörményi születésű huszár kapta a levelet, melyhez mellékelték a Nemzeti dalt és egy felhívást a külföldön állomásozó magyar katonákhoz a hazatérésre.⁴ Ekkor kezd Harsányi Bálint őrmester titokban szervezőmunkához: menjünk a haza védelmére! Május 28-án, vasárnap fürdés ürügyével lementek a Dnyeszter partjára, megbeszélték a teendőket, s esküt tettek a hazatérésre. Arra is, hogy magukkal viszik magyar tisztjeiket is. Még aznap éjjel a 2. század legénysége csendben felnyergelt, majd teljes felszereléssel elszöktek Mariampolból. Magukkal vitték lefegyverezve a század főhadnagyát, Fiath Pompejust is, aki bár tudott a röpiratról, nem árulta el őket. Mikor tudomására jutott a szökés, Kalliany vezérőrnagy Lenkey Jánost a század után küldte, hogy vegye rá a visszatérésre a huszárokat, akkor eltusolja a botrányt. (Érdekes motívum, hogy Lenkey hamar megtalálja a századát Nadwora községben, mint aki tudja, hogy merre mennek.) Jókai Mór így írja le Lenkey kapitány és a század találkozását.⁵

- Térjetez vissza, fiúk! – kiált rájuk. A huszárok közül Harsányi őrmester azt feleli:
- Jöjjön velünk kapitány úr is. Nagyobb szükség van odahaza ránk, mint itt.
- Nem mehetek, fiam – felel Lenkey – esküm köt.
- Ha nem jön, hát visszük! – kiált Dobó János kövvitéz.

Lenkey átadta kardját Harsányi Bálintnak, s hagyta, hogy megkötozzék. Május 29-én este ért a század Kőrösmezőre, ahol a huszárok kérésére Lenkey János ismét átvette a parancsnokságot. „Ismét megkéretett századom legénysége, hogy a parancsnokságot átvegyem és vigyem hazájába.”⁶ „Háromnap, folytonos lovaglás” után, átúsztatva az áradó Dnyeszteren, gyalogösvényeken átkelve a Kárpátokon, május 31-én értek Máramarosszigetre. „Az üldözőket le kellett győzni, a meredélyt meg kellett járni, a megdagadt folyót átúsztatni, kitűrni a vihart. Lenkey százada megtette. Nem hiába zengette azokat Petőfi lantja.” – írta Jókai Mór.

Ezután Lenkey-század néven emlegetik az 1848-ban elsőnek hazatért huszárokat. György Dezső Viharvirág című regényében – midőn Lenkey Jánost és a huszárokat ünneplik Máramarosszigeten – a Lenkey kapitány szájába adott szavak jelentik az igazságot: „Harsányi őrmestert illeti a palma, uraim!”

Máramarosszigeten a megye és a város vezetői ünnepélyes fogadást rendeztek a huszárok részére. „Szigeten roppant örömmel, zászlókkal és örömrivalgásokkal fogadtak. A nemzet-örtség felállítatott. A tanulás megjelent. Elszállásolásuk végett veszekedtek a lakosok egymás közt. A megyeház előtt sorba felállott az egész század. Lenkey lelkes beszédében felszólítja a hatóságot, hogy rendelkezék felőlök.” Ugyanebben a korabeli feljegyzésben újra találkozunk Harsányi Bálint nevével. „Milyen öröm volt, amikor a gyerekek, ifjak és öregek előtt eldefilírozott Harsányi Őrmester, a legkitűnőbb lovasok egyike, meg Bó András káplár. A gyerekek csak attól tartottak, hogy Harsányi – mert egyszer megtette és sebes vágatában egy gyereket kapott nyergébe –, mindig egy-egy gyereket kap fel.”⁷

A helyi katonai kommandáns, mint szökevényeket el akarta fogatni a huszárokat, de a megye pártfogás alá vette őket. Máramaros megye érdekükben levelet küldött József nádornak és Mészáros Lázár hadügyminiszternek. Egyúttal körlevelet intéztek az orszá-

³ Az eseményeket levéltári anyagok alapján részletesen ismertetik: *Rosonczy Ildikó*: Adalékok Lenkey huszárszázadának hazatéréséhez. Magyar Nemzeti Múzeum évkönyve, Bp. 1979. 141–159. – *Nemeskürty István*: „Kik érted haltak, szent Világszabadság.” Bp. 1977.

⁴ U. o. mint 2. 249.

⁵ *Jókai Mór–Bródy Sándor–Rákosi Viktor*: Negyvennyolc. A magyar szabadságharc 1848–49-ben. Bp. 1898. 233. o.

⁶ Lenkey János 1848. május 30-i jelentése Kőrösmezőről. Közli Kovássy Zoltán. *Lobogó*, 1977. jún. 23.

⁷ *Kovássy Albert* „azonkori jegyzete.” Közli. Kovássy Zoltán. A Lenkey-huszárok emléke. Békés megyei Népújság, 1986. márc. 15. és a Lenkey század emlékei. Élet és Tudomány, 1983. 25. sz.

törvényhatóságaihoz, hogy feliratokkal támogassák a huszárok ügyét. Ezzel országosan ismertté lett a század tette, országszerte ünnepelték őket, mint a hazaszeretet példáját. A törvényhatóságok egymás után közölték, hogy megtették a kellő lépéseket a század érdekében. Ennek dokumentumai ma is láthatók a múzeumok kiállításain Szombathelyen éppúgy, mint Hajdúböszörményben. Pesten az ellenzéki kör ünnepi ülést tartott, amelyen ez alkalomból Vörösmarty Mihály felolvasta Harci dalát.

Ünnepelt az ország, de a hadügyminisztérium nehéz helyzetbe jutott. Mészáros Lázár hadügyminiszter sem tudta, hogy mit tegyen, hogy ne kerüljön szembe a Habsburg-házzal. Ugyanakkor a közvélemény hazafisága is szorította a másik oldalról. Június 6-án nyilatkozatot tett közzé, miszerint „Mély elszomorodással adom mindenkinek... Amint ezt az esetet nagyon sajnálom, mely noha első példa a magyar hadseregben, ellenségeinknek fegyvert szolgáltat kezükbe, épp úgy vagyok állásomnál fogva kényszerítve, rosszallásomat e cselekmény felett kifejezni...” Petöfi versben hallatta szavát:

Vitéz jó testvérek,
Üdvözlünk ezerszer...
Beszéljen akármit
A hadügyminiszter!
(Lenkey százada)

Az 1848 nyarán összeült első népképviselői országgyűlésen is terítékre került a század ügye. A július 19-i ülésen Szaploneczay Zsigmond interpellált: „a huszároknak fellobbant a hazaszeretet szívét és nem mulasztották el az alkalmat a hazajövetelre. Mindenkit fellelkesítettek, és lépéseket tettek büntetlenségük érdekében, de hasztalan. Vezessük őket a harcba, itt fogják kitüntetni, hogy őket a haza iránti nagy lelkesedés, korántsem a zászlótóli elfutamodás ösztönzé a hazajövetelre.” Irányi Dániel is felszólalt érdekükben, s többek között ezt mondta: „Azon lépést, melyet lelkes véreink tettek, a Württemberg-huszárok, lehetetlen nem örömmel, nem méltánnyal fogadni a háznak is...”⁸

Végül is büntetés nélkül vezényelték a századot a délvidéki harcra. A Harsányi Bálint által hazavezetett huszárszázad történelmi érdeme, hogy példát mutatott, kezdeményezett: egyre-másra követték őket más helyekről is a külföldön állomásoztatott magyar katonák. Maga Kossuth a Magyar katonákhoz című felhívásában példának állította őket. „A Lenkey kapitány százada a Württemberg-huszárokból megmutatta az utat, megmutatta, miként kell a hű magyarnak cselekedni.”

A hazatért huszárok hősiessen küzdöttek a délvidéki harcokban. Az 1848. augusztus 18-i szenttamási csatáról szóló vezéri jelentésben Bechtold többször is említi Harsányi Bálint és a század más tagjainak nevét. „...A Württemberg-huszárezred kapitánya, Lenkey derék századával a legveszélyesebb helyeken vitézsége kitűnő jeleit adá, valamint bizonyítá azt, hogy a kegyes bocsánatra minden kivétel nélkül valódi érdemes... Fiáth Pompejus az álgyútelep jobb oldalán a 2-ik szárnyat vezérelé, kinek elestével Harsányi őrmester vette át a vezérletet, ki is a visszavonulás alkalmával a 6-ik álgyút, mellynek rúdja egy álgyúgolyó által összezúzott, kartácsok és golyók zápora közt visszahozta. Melly alkalommal Harsányi őrmester és Kaszás Samu közvitéz hős elszántságát és vitézséget tanúsítottak. Az álgyú megmentése után Harsányi őrmester, Kaszás Samu, Bodó János, Szabó István, Márkus Péter, Böszörményi Ferenc közvitézek és egynéhány honvéd a 6-ik zászlóaljából, visszamenvén a 6-ik álgyú mellett elesett 2 tüzért is szinte megmentették...”

A kormány hivatalos lapjának, a Közlönynek 1848. november 15-i számából értesülünk, hogy „Kossuth h. b. elnök úr előterjesztésére az 1-ső lovas honvéd ezredhez hadnagyokul... Harsányi Bálint Württembergi-huszárezredi őrmestert...” kinevezték. A volt császári tisztek azonban nem szívesen látták maguk között a népből felemelkedő tiszteket. Görgey is ellene szólt hivatásos tiszti vizsga nélküli kinevezésüknek Kossuthhoz írt november 15-én kelt levelében: „Az ön ezredben előléptetett V. (Vörösmarty Sándor?) és H. (Harsányi Bálint) 6-ik huszárezredbeli őrmestereket máshová áttetetni kérem, mert ők voltak azok, kik Gácsországból hazatérés végett tisztjüket megkötozván, ezen tett által a legnagyobb katonai bünt követték el, noha hazaszeretettől. A haza jutalmazza buzgó hazaszeretetüket előléptetéssel, de a szolgálat szigorú kívánsága, hogy elmozdításuk abból a csoportból, melyben csak a megjutalmazott engedetlenség veszélyes példái...”⁹

⁸ Közlöny, 1848. júl. 20. 180.

⁹ Közli *Gelich Richard* Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben című munkájában. Bp. 1882 I. k. 438. o.

Benczúr Gyula: A Lenkey-huszárok táborban

Harsányi Bálint hajdúszoboszlói emlékműve

Ekkor azonban már Sillye Gábor hajdúkerületi kormánybiztos igényt tartott Harsányi Bálinton az alakuló Bocskai-huszárezrednél, méghozzá előléptetéssel. Kossuth írta alá újabb kinevezését is: „8281. sz. kinevezések. A Bocskai-lovascsapathoz Sillye Gábor k. bizt. előterjesztésére főhadnagyl Harsányi Bálint hadnagy az első honvéd husz. ezredből.”¹⁰ Ekkor már a Bocskai-lovascsapat sorszám szerinti 17. Bocskai-huszárezreddé való szervezése megkezdődött, s ehhez volt szükség olyan seregre, mint Harsányi Bálint.

Újra hazakerült tehát szülőföldjére földijeinek közt. Aktívan részt vett az első sorban a Hajdúkerület fiaiból szervezett Bocskai-huszárezred kiképzésében. Hogy ezt is kiválóan végezte, mutatja újabb előléptetése: „A. h. 2775. Kinevezések. A Bocskai 17-ik huszárezredhez 2-od kapitányul Vörösmarty és Harsányi ezredbeli főhadnagyk.”¹¹

A Bocskai-huszárezred harcbevetésére először a tavaszi hadjárat idején került sor. A Bocskai-huszárok egy osztálya – benne Harsányi Bálint százada is – Asbóth hadosztályához került beosztásra. Feladatuk a Szolnok–Pest vasútvonal mentén a főszereg hadműveleteinek biztosítása. Asbóth Lajos emlékiratai szerint Abonyban egyesült a hadosztály. Innen április 4-én folytatták az előrenyomulást Cegléd felé. Április 5-én „Albertirsára vonultunk... Itt hírvül hozták a tápióbiicskei csata eredményét. Április 6-án Pilsen ütöttek táborn, ahol „éjszaka meghallottuk az isaszegi győzelem híreit.”

Asbóth hadosztálya április 7-én Maglódon kapta a parancsot, hogy Kerepesen álló Aulich-hadtesthez csatlakozzon. Feladatuk az volt, hogy Pest alatti tüntető magatartással abban a hiszemben tartsák Windischgrätz herceget, hogy vele szemben a magyar sereg zöme áll. Ezzel biztosítani a tavaszi hadjárat Komárom felé irányuló csapásait. Április 9-én Üllőre vonultak, majd 11-én kiszámított támadást intéztek a rákoskeresztúri magaslatok fedezeté-

¹⁰ Közlöny, 1848. nov. 21.

¹¹ Közlöny, 1849, febr. 15.

ben. A kőbányai szőlőig nyomultak előre, s elfoglalták a tégláégetőket.¹² Ebben az 1849. április 11-i rákosmezei csatában halt hősi halált Harsányi Bálint. Halála körülményeit nem egyformán írják le.

A hivatalos Közlöny 1849. április 18-i számában közli a hadijelentést a rákosmezei csatáról. Többek között ez olvasható benne: „Harsányi huszár százados (kit, fájdalom! csekély számú halottaink közé számítunk) egy ellenséges tábornokot maga vagdalt le lováról. Ezen elesett tábornok, miként pesti hírek mondják, a honaruló Ottinger volt...” Hasonlóképpen emlékeztek meg haláláról az Esti Lapok és a Nép Barátja is. A csatát vezénylő Asbóth viszont a következőket írja emlékirataiban: „...gyászolnunk kellett még Harsányi, a derék Bocskai-huszár alkapitány halálát, ki ütközés közben leesett lováról és a vasasok által összevagdaltatott.” Így adta életét hazájáért. Sajnos nyugvóhelyéről eddig nem tudunk semmit.

Halála színhelyéről voltak más elképzelések is. Elsősorban az, hogy az isaszegi csatában halt meg. Ez a vélemény isaszegi szájhagyományokra és arra épült, hogy az isaszegi csatában részt vettek a Württemberg-huszárok. Nem tudtak róla, hogy ekkor már a Bocskai-ezred tisztje volt. Egy másik vélemény szerint Vácron esett el, ami Borbély toborzóúton lévő százados Sillye Gábornak írt egy levelén alapult, amiben azt írja, hogy a váci csatában Harsányi egyenesen a vezért, Ottingert vette célba, s a rohamban a százados és tizenkét huszár lelte halálát.¹³ Borbély nyilván hallotta csak a híreket, s pontatlanul közölte. A váci csata ugyanis egy nappal előbb volt, Ottinger viszont lovasdandárával együtt valóban a Pest alatti harcokban vett részt, így az április 11-i rákosmezeiben is.

A példaadó huszárokról, Lenkey Jánosról, Harsányi Bálintról már 1848-ban lehetett olvasni. Petőfi versén kívül népies ponyvára is odakerült a huszárok tette. Szinte minden e korról foglalkozó történetíró és emlékiratíró szól róluk. A szépirodalomban feldolgozta Jókai Mór, Eötvös Károly, Győry Dezső. Mint Dégh Linda gyűjteménye mutatja, a népmondáknak is hőse lett. Benczúr Gyula hazatérésüket rajzokban örökítette meg. Megállnak azonban az íráskor a hazatérés leírásánál, a körülmények kutatásával. Harsányi Bálint egész életének, tetteinek megismeréséhez járuljon hozzá ez az írás, mert tetteiben megmutató hazaszeretete ma is példamutató.

Szülővárosában, Hajdúszoboszlón emléket egy 1948-ban állított emléktábla, utcanév és egy 1984-ben állított emlékmű, Seregi József szobrászművész alkotása őrzi.

Tasi Miklós

A kispesti Deák Ferenc Gimnázium

Az egykori kispesti Deák Ferenc Gimnázium vendiákjai 1989-ben, iskolájuk alapításának hetvenedik évfordulójára megalakították a Deák Ferenc Gimnázium Baráti Körét. Célul a Deák Ferenc-i hagyományok ápolását és az egykori diákok egymás iránti szolidaritását tűzték ki. Havonta találkoznak a régmúlt és a közelmúlt diákjai – korban harminc és nyolcvan év között. Szomorú, hogy ez utóbbi korosztályból már csak egy-két vén öregdiák jelenik meg, a legelső érettségizők közül pedig már senki. Ők 82–83 évesek lennének. Mindössze két régi Deák Ferenc diák él még: az egyik messze, a tengeren túl és az egyetemes – ha úgy tetszik, emigráns – magyar irodalom büszkesége. Sokan a háború áldozatai lettek: ki a frontokon, ki a koncentrációs táborokban halt meg, mások meg a természet törvényei szerint távoztak.

A munkásváros gimnáziumot alapít

Budapest déli, külső részén hivatalosan 1871-ben alakult meg Kispest község, 1000 fő körüli lakossal. A fővárosból kiszorult szegénység, zömmel a munkások települtek ide. Itt

¹² *Asbóth Lajos*: Emlékiratai az 1848-i és 1849-i magyarországi hadjáratból. II. kiadás, Pest, 1862. I. k. 151–164. o.

¹³ Htl. Sillye-iratok, 1849. ápr. 18. Borbély százados levele. Nyakas Miklós: Sillye Gábor kormánybiztosi tevékenysége 1848–1849. Hajdúsági Múzeum Évkönyve IV. Hajdúböszörmény, 1980. 253. o.